

A close-up photograph of a person's hands holding a white baseball cap. The person is wearing a dark blue shirt. The cap is white with a small white button on top and a white chin strap. The background is dark and out of focus.

Skuldtyngd – Unga vuxna och skuldens dimensioner

POLICY BRIEF #4, JAN 2025 | TEMA: ÖVERSKULDSÄTTNING SOM SOCIALT PROBLEM

Skuldtyngd – Unga vuxna och skuldens dimensioner

Policy brief #4, JAN 2025 | TEMA: Överskuldssättning som socialt problem

Skuldtyngd är ett forskningsprojekt som startade 2021 och pågår till och med 2025, i samarbete mellan Lunds universitet och Göteborgs universitet. Projektet är finansierat av Forte och studerar skuldsättningsproblem bland unga vuxna i åldern 18 till 25 år. Centralt för projektet är att förstå skuldsättningen ur unga vuxnas eget perspektiv, liksom att studera skuldsättning som ett socialt och relationellt fenomen som utspelar sig i en specifik samhällskontext.

För att sprida lättillgänglig kunskap publiceras under projekttiden ett årligt policy brief. I detta fjärde policy brief fördjupar vi oss i hur överskuldssättning bör förstås – och bemötas – som ett socialt problem. Mer om projektet kan läsas på www.soch.lu.se/skuldtyngd. På hemsidan finns även tillgång till tidigare Policy briefs:

- **Policy brief #1:** ger en bakgrund till projektet och överskuldssättning som fenomen.
- **Policy brief #2:** beskriver anledningarna till och konsekvenserna av unga vuxnas överskuldssättning.
- **Policy brief #3:** visar hur överskuldssättning hos unga vuxna bidrar till social exkludering.

BAKGRUND

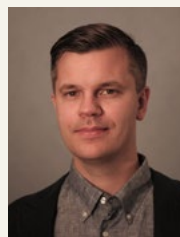
Att ha ekonomiska skulder är idag närmast ett normaltillstånd. Är det inte bostadslån eller studielån, så är det mindre krediter till följd av köp på faktura eller avbetalning. De flesta lyckas betala sina skulder i tid, men för vissa uppstår en obalans mellan inkomster och utgifter, där individen tappar kontrollen över sin ekonomi och återbetalning. Om denna situation blir varaktig inträder individen i en mer djupgående skuldsättningsproblematik och det som brukar kallas överskuldssättning. Projektet fokuserar en kategori som är särskilt sårbar i detta avseende: unga vuxna mellan 18 och 25 år.

I projektet intervjuas arton unga vuxna tre gånger med ett års mellanrum. Sex av deltagarna är kvinnor och tolv är män. Fjorton är födda i Sverige och fem är födda i ett annat land. Vid projektets start var de bosatta i Skåne, Västra Götaland respektive Östergötland. Deltagarna rekryterades via brev och vid författandet av denna text hade två intervjuer genomförts med varje person. Samtliga hade vid studiens start skulder registrerade hos Kronofogdemyndigheten på mellan 10 000 kronor och 1 000 000 kronor, med en medelskuld på 183 000 kronor. För de flesta tillkommer också substantiella skulder till inkassoföretag och privatpersoner. De namn som anges i texten är fingerade.

KONTAKT

Erik Eriksson, doktor i socialt arbete
Socialhögskolan
Lunds universitet
223 62 Lund
Telefon: 046-222 96 05
e-post: erik.eriksson@soch.lu.se

Tobias Davidsson, doktor i socialt arbete
Institutionen för socialt arbete
Göteborgs universitet
Box 100, 405 30 Göteborg
Telefon: 031-786 16 82
e-post: tobias.davidsson@socwork.gu.se

ÖVERSKULDSÄTTNING SOM SOCIALT PROBLEM

Överskuldssättning förklaras ofta som en konsekvens av individuella psykologiska och beteendemässiga faktorer, så som dåliga ekonomiska val, överkonsumtion av (lyx)produkter eller bristande förståelse och kunskap. I vår studie vill vi istället dra uppmärksamheten mot överskuldssättning som ett socialt problem. Undersökningen visar tydligt hur överskuldssättning relaterar till sociala problem, men det är även viktigt att förstå överskuldssättning som en social fråga i strukturell mening. Tidigare forskning har visat att överskuldssättningen i ett samhälle tenderar att öka när två sociala fenomen på strukturell nivå sammanfaller: å ena sidan avreglering av kreditmarknaden, å andra sidan nedskärningar i den allmänna välfärden. Sverige har varit föremål

” Jag har en sån stress med att det kommer ta sån tid med att bli skuldfri [...] Det förstör så många år av mitt unga liv. Gör man den här tabben, då är man körd liksom. Får jag inte hjälp så blir jag inte skuldfri förrän jag är nästan 40. (Adnan, 23 år)

för båda dessa fenomen under de tre senaste decennierna. Utspel som förklarar dagens överskuldssättning med att individer har blivit mer ekonomiskt oaxtsamma eller okunniga riskerar därför att leda fel, det är främst det samhälle som vi lever i som har förändrats.

Överskuldssättning uppstår ur sociala problem

På individuell nivå uppstår mycket sällan skuldproblem som isolerade fenomen. Snarast tenderar de att alstras ur andra sociala problem. För deltagarna i studien handlar det t.ex. om våldsutsatthet, kriminalitet, fattigdom, arbetslöshet eller psykisk ohälsa. Flera beskriver också hur de har tagit lån för att finansiera drogbruk. En av dessa är 25-åriga Sebastian som vid tiden för skuldssättningen var fast i ett svårt drogbruk, även om online-casino utgjorde den huvudsakliga anledningen till skuldssättningen:

Ända sedan jag var tretton hade jag hållit på med droger, men grundproblematiken var väl inte drogerna. Det var att jag mätte jävligt dåligt. Och drogerna var ett lätt sätt att få bort lite av smärtan. [...] Jag jobbade på ett stort bolag i Stockholm då, när det blev för mycket. Så jag bara sket i allt. Satt bara hemma och knarkade och spelade online-casino. Knarkade väldigt mycket och tog jättemycket lån. För att, nästan kände jag att jag kommer dö av det här. Jag fattade ju att det var dåligt att ta lånen, men jag hade ingen vilja att göra nåt åt det. Det var såhär livet skulle sluta.

För enstaka personer utgjorde obetänkt konsumtion en delvis upprinnelse till överskuldssättning, men i de flesta fall där varukonsumtion låg till grund för skuldssättningen handlade det om att klara sig genom månaden: betala mat, hyra, kläder och liknande. 25-åriga Felicias pappa begick självmord när hon var nio år och hon växte därefter upp med sin missbrukande mamma. Trots en turbulent uppväxt som lett till trauma och psykiatriska kontakter hade Felicia goda gymnasiebetyg. När hon fyllde 18 flyttade hon till en större stad för att plugga, och då inleddes de ekonomiska problemen:

Jag skulle köpa möbler. Min familj bodde ju inte där, vi hade väldigt dålig kontakt. [...] Direkt efter gymnasiet, och ska klara mig själv. Det blev extremt mycket utgifter. [...] Och det var väl där, med dubbla hyror och flyttfirma som: ”Jag får inte

ihop den här månaden, jag vet inte vad jag ska göra”. Det blev att: ”Jaha, Klarna finns”. Och sen har det bara gått utför. Det fanns ju en väldigt bra funktion, alltså ”bra” säger jag sarkastiskt. En funktion i Klarna där man bara betalade av det minsta [beloppet] så det aldrig blir nåt slut [på krediten]. [...] Och sen blev det en situation där jag inte hade nån inkomst, måste ha mat. Då hittade jag nåt ännu värre: sms-lånen.

I studien finns också deltagare som har kommit ensamma till Sverige som minderåriga flyktingar och som sedan dess levt i ett utpräglat utanförskap. Matin, som vid första intervjun var 20 år, har i perioder levt som hemlös och helt utan pengar. När han fyllde 18 köpte han en mobiltelefon med abonnemang i tron att den totala månadskostnaden skulle vara så låg som beloppet i annonsen. Han köpte även basplagg på avbetalning, vilka han likt telefonräkningarna inte kunnat betala. Skuldbeloppet var till en början inte högt, men eftersom han saknar återbetalningsförmåga har räntor och förseningsavgifter flerdubblat summan. De andra deltagare som kommit till Sverige som ensamkommande har också ådragit sig skulder kopplade till köp som upplevts som livsnödvändiga, men har också skickat (ibland lånade) pengar till sina familjer som levt under svåra förhållanden i ursprungslandet.

Överskuldssättning skapar sociala problem

Överskuldssättning har också en tendens att fördjupa redan existerande sociala problem, eller rentav skapa nya. Det är sedan tidigare ett väletablerat faktum att överskuldssättning ökar risken för psykisk ohälsa och suicid, bl.a. på grund av känslan av hopplöshet. Särskilt påfrestande för vissa är att deras totala skuldsomma hela tiden ökar till följd av förräntning, trots att de betalar av så mycket de kan.

Vi kan också konstatera en ökad risk att återfalla i missbruk eller kriminalitet, p.g.a. dels psykisk ohälsa, dels (när det gäller kriminalitet) att få pengar att återbetala ford ringsägare. Överskuldssättning kan också vara en väg in i kriminalitet. Ahmet skuldsattes efter att ha pressats av en kontrollerande partner att ta lån och krediter och hans skulder hos Kronofogden uppgår till cirka en halv miljon kronor. Mellan den andra och tredje intervjun blev Ahmet involverad i kriminell verksamhet och ett motiv var att få svarta pengar som Kronofogden inte kan mäta ut. Ahmet ser inte längre någon poäng med att försöka betala av sin skuld, då han inte längre kan föreställa sig en framtid som skuldfri.

” Om jag hade varit skyldig 50 000 hade jag kämpat för att bli skuldfri, men nu tycker jag att det känns meningslöst. Jag tror Kronofogden tar 2 000 i månaden av mig nu, men jag har så mycket skulder. Alltså, jag förstår att de tar [pengarna], men för mig känns det typ meningslöst att de tar dem, för det är typ som en spott i sjön. (Ahmed, 24 år)

Att vara överskuldssatt påminner på många punkter om att vara fattig, men en avgörande skillnad är att en överskuldssatt person inte bara har begränsade inkomster och tillgångar, dennes ekonomiska situation är dessutom på minus. Den ekonomiska situationen försämras också stadigt om man inte kan återbetala sina skulder. På så vis riskerar fattigdomen att permanentas. För en arbetslös person som uppbär a-kassa förbättras den ekonomiska situationen när hen får ett avlönat arbete. För en överskuldssatt person i samma situation kommer inte livet att förändras på annat sätt än att återbetalningen kan starta. En överskuldssatt person fortsätter i regel att leva på existensminimum för en lång tid oavsett om denne förvärvsarbetar.

ÖVERSKULDSÄTTNING OCH SOCIALT ARBETE

Om överskuldssättning är ett socialt problem så behöver fenomenet bemötas med sociala insatser. Vi avsluta därför med några preliminära förslag på sociala åtgärder, något som vi kommer att utveckla mer precist under projektets sista år.

Det är centralt att välfärdssystemet är öppet och tillgängligt för att fånga upp personer på väg in i överskuldssättning i ett tidigt skede, inte minst eftersom intervjuerna vittnar om att förloppet från ”normalt” skuldssatt till överskuldssatt kan vara svindlande snabbt. Detta förutsätter att stödet till överskuldssatta inte begränsas till den kommunala budget- och skuldrådgivningen. Många överskuldssatta personer lider parallellt av andra typer av sociala problem, varför de i regel redan har kontakt med olika delar av välfärden, exempelvis socialtjänst, psykiatri eller missbruksvård. Ytterst få deltagare säger sig dock ha fått frågor om ekonomi, och än mindre om

skulder, i dessa sammanhang. Även om överskuldssättning måste förstås som ett socialt problem med sin egen särprägel är det helt nödvändigt att överskuldssatta personer parallellt får hjälp i förhållande till sina ursprungsproblem. Om dessa inte adresseras försvåras nämligen möjligheterna att hantera sin ekonomiska situation. Att bekämpa överskuldssättning förutsätter alltså att det bredare välfärdssystemet aktiveras, och i bästa fall hittar strukturer för att samverka i syfte att erbjuda ett ändamålsenligt stöd.

Baserat på vad deltagarna berättat om sina kontakter med den kommunala budget- och skuldrådgivningen efterlyser vi även en större satsning på denna verksamhet, både för att möjliggöra specifika arbetsmetoder för målgruppen unga vuxna och för att frigöra utrymme för ett mer konkret stöd rörande återbetalning av skulder. Många deltagare upplever att budget- och skuldrådgivningen fokuserar för mycket på att lära sig göra en budget, men i deras vardag är det skuldfrågan som är mest akut. Ett konkret stöd som däremot efterfrågas handla om råd och stöd kring hur man som överskuldssatt kan ta mer kontroll över sin återbetalning genom att förhandla direkt med inkassobolag.

Avslutningsvis behöver även ett systematiskt och ändamålsenligt emotionellt stöd- och motivationsarbete upprättas, med utgångspunkt i de känslor av hopplöshet som så många upplever. Detta bedömer vi vara en grundförutsättning för att överskuldssatta personer ska kunna ta till sig tips och råd om ekonomin. En form av stöd som många av våra deltagare ställer sig positiva till är att delta i stödgrupper med andra överskuldssatta. Stödgrupper skulle kunna adressera såväl emotionella som praktiska frågor och även minska den skam som är djupt förbunden med att vara skuldssatt.